

Változó finn önarckép

Matti Peltonen

MI ÉS A TÖBBIEK

A norvég, svéd, izlandi és finn alkoholfogyasztási szokásokról a nyolcvanas évek közepén végzett vizsgálat meglepően azonos magatartási mintákat mutatott ki. Az említett északi országokban azonos módon viszonyultak az alkoholfogyasztáshoz és különösen az ittassághoz. Közös vonások például az alkoholfogyasztás időzítése munkaidőn túlra és az ittasság szabadidőre való korlátozása. Szintén közös vonás az alkoholhoz és az ittassághoz való negatív viszonyulás. Ettől a megítéléstől egyedül Izland tért el: a vizsgálat kimutatta, hogy az izlandiak pozitív jelenségnek tartják az alkoholt és az ittasságot.

Az eredmény finn szempontból meglepetést okozott, hiszen Finnországban a századelőtől kezdve az a rendíthetetlen nézet tartotta magát, hogy az alkoholfogyasztási szokások és az alkohollal kapcsolatos

viszony eltér a többi északi ország polgáraitól. Különösen nagy különbséget feltételeztek a finnek és svédek alkoholhoz fűződő viszonyában. A finnek alkoholhoz fűződő, különlegesnek tartott viszonyát „finn ivásnak” nevezték. A század elején született fogalom azt jelenti, hogy a finnek alkoholhoz fűződő viszonya eltér más népektől és nyelvi csoportoktól. E felfogás szerint a finnek csupán a lerészegedés céljából isznak, hamarabb hat rájuk az alkohol, mint a „művelt országok” polgáira, és ittasan ráadásul másoknál agresszívak. A „finn ivás” kifejezés a legutóbbi évekig használatos volt, bár az alkohollal kapcsolatos tudományos kutatásokban e fogalmat felváltották a „részegséget célzó ivási szokás” vagy a „finn ivási szokás” kifejezések.

A „finn ivás” nemzeti önarcképünk részévé, a finnek önmeghatározásának uralkodó fogalmává vált. A nemzeti sztereotípiák hosszú idő alatt kialakuló nevelési és tömegtájékoztatási képzetek, melyek Európában is régi keletűek. Ezek leggyakrabban negatívan ábrázolják a szomszéd népeket, vagy legalábbis „lefitymálják” őket. A művelt emberek már a középkorban tudták, hogy a spanyolok elbizakodottak, a franciák megbízhatatlanok, az angolok ostobák, a németek pedig iszásokosak. A finnekről kialakult kép, amelynek lényegi része a „finn ivás”, nem tipikus nemzeti sztereotípiáé, inkább nemzeti önarckép. A nemzetek önmagukról alkotott képe ritkán olyan lesújtó, mint a finnek önarcképe. Bár ez a vonás nem teszi egyedülállóvá a finnekről alkotott képünket, mégis ez a jelenség legérdekesebb mozzanata.

A legáltalánosabban finnként számon tartott tulajdonságok nem térnek el jelentősen szomszédaink tulajdonságaitól. Csupán egyetlen példa erre a már említett, alkoholfogyasztási szokásokat összehasonlító vizsgálat. Am a finnek önmeghatározásában tipikus jelenség

– valós vagy képzelt – tulajdonságaink kedvezőtlen megítélése, a némelykor szélsőséges véleményekben megnyilvánuló nemzeti lekicsinylés, amit más európai népeknél nem tapasztalunk. Eila Pennanen *Mongolok* című regényében Peura iskolaigazgató előadásra készül a finnekről: előadása azzal a következtetéssel zárul, hogy a finnek gyűlölik önmagukat. Ha valamely finn vonást „finn mentalitásnak” tarthatunk, akkor éppen ez, az „alacsony önbizalmat” jelző nemzeti önértékelés az. Mégsem a többség tulajdonsága ez, hanem a finnség hazai meghatározóinak mentalitása.

El kell ismernünk, hogy a „finn ivással” összekapcsolódó, finnekről alkotott kép nem foglalja össze a finnek finnségről alkotott véleményét. Voltak olyan történelmi helyzetek, amelyekben a finn „erdeiség” részesült kedvező értékelésben. E helyzetekben a finn szótlanyságot és tettekeszséget „finn tetterőnek” vagy „úttörő szellemnek” tartják. Egy finn által kedvezően megítélt másik finn cselekedete leggyakrabban egyéni sport- vagy kulturális teljesítmény. Kivételes jelenség volt az is, hogy a második világháború idején csodálattal adóztak a „finn erdei harcosnak”, sőt csaknem intellektuális vonásokkal ruházták föl.

A másik korlát nemi jellegű: ha finnek beszélnek finnségről, mindig finn férfiak finnségről van szó. A Finnország térképének körvonalait kitöltő „finn leány” alkalmas az ország szimbolikus alakjává. Ahogy azt Aimo Reitala bizonyította, a „finn leány” egyenes leszármasztja a svéd Svea-anyának, és emlékeztet a franciák Marianne-jára. Am a finnséget nem személyesíti meg egyetlen történelmi vagy fiktív nőalak sem. Ez annak ellenére is valós állítás, hogy bizonyos, nyilvánosság előtt szereplő személyeket időnként „tipikus finn asszonyként” ábrázolnak (például a világszépe Armi Kuusela). A sztereotipikus finnség mindenekelőtt a finn férfi finnsége. Ez azonban csupán a finnek magukról alkotott képére vonatkozik, a külföldiek rólunk alkotott véleményére nem.

A NEMZETI ÖNARCKÉP VÁLTOZÁSA ÉS A NYELV TÁRSADALOMTÖRTÉNETE

A „finn ivás”-fogalom az absztinenciamozgalom század eleji megalapozása körül keletkezett. A széles körű absztinenciamozgalom létrejöttét különösen megnehezítette a „csekély alkoholfogyasztás”-konceptiónál, ill. az absztinenciát hirdető mozgalomnál sokkal elterjedtebb alkoholtilalmi elképzelés, majd a végül 1907-ben, egyhangú döntéssel meghozott alkoholtilalmi törvény. Miért van szükség Európa „legszárazabb” és legjózanabb országában ennyire szigorú gyámkodásra? Az absztinenciamozgalom szükséges voltának igazolása önmagában nem ad magyarázatot az alkoholtilalmi törvényre. Az alkoholtilalom kimondásában szerepet játszott az aktuális politikai helyzet is, és a már régóta uralkodó kulturális légkör is. A századelő politikai fejleményei – a munkásmozgalom ideológiai önállósodása és szervezeti erősödése, az 1905-ös általános sztrájk, az új választójogi törvény, a munkáspárt 1907-es választási sikere és a zsellérkérdés kiéleződése – a kor szellemi életében „a nemzeti önarckép változásának” nevezett jelenséghez vezettek. E jelenségről először Annamari Sarajas irodalomtörténész írt. Századunk elején, különösen az 1905-ös általános sztrájk után a finn nyelvű értelmiség körében új kép alakult ki a népről. „A legfájdalmasabb ebben az egészben az, hogy bebizonyosodott: a finn nép nem olyan nép, amilyennek elképzeltem” – írta levelében Juhani Aho már 1902-ben.

Az általános sztrájk és a munkásmozgalom kibontakozása után tehát a népről alkotott korábbi, runebergi kép szertefoszlott. A finn nyelvű értelmiség soraiból a „néppel” kapcsolatos félelmek és előítéletek hallatszottak. A régi, runebergi népbábrázolás alanyai Eino Leino ironikus jellemzése szerint „szépek, példás életűek, alázatosak, csöndesek, törvénytisztelők, istenfélők, kissé együgyűek, de jószívűek és béketűrők voltak”. Később pedig megjelentek „passzív, rosszul nevelt, elmaradott és társadalmon kívüli” alakok. A kor eszmei áramlatai táplálták azt az elképzelést, hogy a *finn nyelvű* nép külön fajt alkot, amelyet

alacsonyabb műveltségi szintje, bárdolatlan szokásai és általános kulturális hiányosságai elválasztanak a civilizált világtól. Új hangsúly jelent meg, hiszen a 18. században és a 19. század elején a nép nyelve volt a svéd is, amelytől a művelt rétegek „kultúrnyelvek” tanulásával rugaszkodtak el. E korábbi viszonyulás jellemző példája a turkui *Angenäma Sjelfsväld* című hetilapban az 1780-as évek elején megjelent szórakoztató cikk a helyes viselkedésről, amelyben a szerző kifejti, hogy „aki az anyanyelvén kívül nem beszél más nyelven, azt a finom társaságban olyan fajkónak tartják, akinek nem volt gyerekszobája, és másik világban él”. A nők számára kultúrnyelvnek számított a francia és az olasz, a férfiaknak a német és az angol. A cikk hangneme arról tanúskodik, hogy a szerző – valószínűleg az újság szerkesztője – nem tette teljes mértékben magáévá ezt a viselkedési eszményt. „Hatásosabb, ha valaki franciául mond néhány jelentéktelen szót, mintha értelmesen szól az anyanyelvén.”

A finnek önarcképe az európai történelemnek abban a korszakában alakult ki, amelyet a nacionalizmus fejlődése második szakaszának neveznek (körülbelül az 1870-es évektől az 1920-as évekig). A nacionalizmus korábbi szakaszával ellentétben ekkor a nyelv fontos, nemzetiséget meghatározó jelenséggé vált. A finn nyelv mindvégig jelentős tényező volt a finn nemzet kialakulásában. A finnségről a századfordulón alkotott kedvezőtlen képet kétségtelenül befolyásolta a finn nyelv hivatalossá válásának folyamata. Noha a nyelv társadalomtörténetét nem kutatják Finnországban, néhány összehasonlító megfigyelést azért tehetünk.

Finnországban a nyelv története az európai nemzetállamokétól eltérő fejlődést mutat. Ott a felső osztály és a hatalmi központ nyelve lett a hivatalos nyelv, amelyet aztán a népnek is tanítani kezdtek. Az új nyelv tanítása részét képezte a nemzetállam kiépítésének és a lakosság ideológiai homogenizálásának. Ez történt például Angliában és Franciaországban. Olaszország egyesítése után, az 1860-as években egy, a lakosság jelentéktelen töredéke (körülbelül két százaléka) által használt helyi nyelv vált hivatalos nyelvvé. Finnországban ellentétes irányú folyamat zajlott. A nép nyelvéből fejlesztették ki a hivatalos nyelvet, a nép iskoláztatása helyett az erőforrásokat az elit és a felfelé törekvők tanítására használták föl. A középfokú iskolarendszer és az egyetem kivételes jelentőséggel rendelkeztek a 19. század végén, ahelyett, hogy a többi európai ország mintájára a népiskolák rendszerét fejlesztették volna.

Ha a nép nyelve válik irodalmi nyelvvé, ezen a nyelven nem várhatunk kulturális eredményeket. Létre kellett hozni a finn nyelvű színházat, operát és irodalmat, amelyhez a fenomenán mozgalom az iskolarendszer kiépítésénél korábban tanúsított elszántsággal látott hozzá. A finn nyelv azonban kedvezőtlen összehasonlítási helyzetbe került. Olyan szimbolikus jelentőségű művek, mint a himnusz vagy Topelius *Maamme* (Országunk) című könyve eredetileg svédül íródtak. Mivel a századvégen magaskultúra még nem létezett finnül, úgy érezték, hogy a finn kultúra fiatalságánál fogva fejletlenebb. E gondolat mögött az a ki nem mondott feltevés rejlik, hogy a fiatalabb és az ősbibb kultúrák közötti különbség nemzeti tulajdonságként továbböröklődik. A kulturáltságban föllelhető fogyatékoságokat a kultúra fiatalságával magyarázzák. Ez a gondolatmenet azonban igen régi. Gunnar Suolahti a század elején írt esszéjében azt fejtegette, hogy a saját kultúra fiatalsága fölötti szégyenérzet már az ókori görögök egyiptomiakhoz fűződő kapcsolatát is jellemezte.

A különböző nyelvek tulajdonságaival kapcsolatos feltételezésekre alapuló finnség-fogalom különösen sokoldalúan mutatkozik meg a 18. század végi és 19. század eleji vitákban. Különösen jellemzők Kaarlo Bergbom színházigazgató 1870-es években írt cikkei a finn színház fejlődéséről. Bergbomnak szigorú kritikával szemben kellett megvédenie a finn nyelvű színházát. A bírálók szerint a finn nyelv fejletlensége miatt nem alkalmas színhátszásra, mivel alkalmatlan „mély, költői érzések kifejezésére és nagy ívű gondolatok tolmácsolására”. A svéd Sven Palme 1891-ben *Stämningar och förhållanden i Finland* című írásában kifejti, hogy a „szűk és fejletlen” szókészletű finn nyelv a hazai orvosok véleménye szerint még egy valamirevaló boncolási jegyzőkönyv elkészítésére sem alkalmas. Volter

Kilpi finn író *Nemzeti önvizsgálat* című, 1917-ben megjelent esszéjében a svéd és finn nyelvű kultúrát a következőképpen hasonlítja össze:

Egyrésről régi, átöröklött kultúra, gördülékenyebb szóválasztás, csiszoltabb értelem és érzékenyebb műveltség, amely minden tagját felkészültebbé teszi a szellem gyorsasága, összpontosítása, összefogott, lényegre törő tárgyilagossága terén; másrésről fiatal, formálódó kultúra: formai fésületlenség, kapkodó bőség, lazaság, némi felszínesség és elfogult elviség, amelynek körében az egyén nem kapja kész hagyományként azt a szellemi pallérozottságot, megerősítést és acélozást, amelyet csak az öröklött kulturáltság, a régi kultúra táplálta légkör adhat.

Kilpi Kelet-Finnországgal azonosította a finn kultúrát, Nyugat-Finnországgal pedig a svédet, és feltételezte, hogy ezt a területi eltérést a finn nyelvű kultúra fiatal kora magyarázza. A finn ember természetében és a finn kultúrában megnyilvánuló hiányosságok magyarázatát egyszerűen „a történelmi körülmények szülte nyelvi különbség és a kultúra fejlettségi szintjének különbsége” adja. Kilpihez hasonlóan sokan mások is a nyelvet tartották a nemzeti vonások döntő jelentőségű alakító tényezőjének. Eirik Hornborg például ugyancsak 1919-ben arról írt a *Finsk Tidskrift* című folyóiratban, hogy a nyelv döntően hat a lélek állapotára és a gondolat ritmusára. A finn kultúra fiatalságát és fejletlenségét Volter Kilpi földművelés ihlette metaforával érzékeltette:

Bizony, ki kell még csíráztatni a finn nyelvű kultúrát és értelmiséget, nemzedékek fogják még ápolni a friss hajtást. A vadon még műveletlen, a föld nyers és feltöretlen. Mindenütt kőbe csap a szerszám, minden egyes kapavágásnál, az ekevas minden egyes fordulásánál érezni a föld érintetlenségét.

Jaakko Forsman számára még a harmincas évek közepén is egyértelmű volt, hogy „a finneket esetlenek, nemcsak fizikailag, hanem pszichikailag is durvább felépítésűek, és emiatt a kulturálódásra kevésbé fogékonyak, mint például a svédek”. Amikor a finn Ester Toivonen a harmincas évek elején európai szépségkirálynő lett, az újságok családfakutatást végeztek annak kiderítésére, hogy *valóban* finn és nem finnországi svéd, ahogy sokan szerették volna feltételezni. A finn *nyelvű* népesség eredete még a negyvenes-ötvenes évek fordulóján is magyarázta a finneket „rossz alkoholfogyasztási tulajdonságait” és a nagyszámú erőszakos bűncselekményt Veli Verkko szociológus számára. Verkko szerint problémáink azért öröklődnek, mert más irányból jöttünk, mint a svédek. Árukodó a számos otthonban megtalálható, a finn nyelvet lekicsinylő mű: a „műveltségi szavak szótára”, amelyet a szomszédos országokban „idegen szavak szótárának” neveznek. Az elnevezés anyanyelvünket a „kultúrnyelvek” csoportján kívülre sorolja.

A kulturális elmaradottságot a nyelvből eredeztető koncepció elterjedése előtt a különböző finn népcsoportok arculatát az egyes térségek lakóinak a természethez fűződő viszonya alapján határozták meg. Ennek alapját a Porthan által kifejtett nézet képezte, amely szerint a partvidék és az ország belső területei szemben állnak egymással. A Porthan számára ismert partvidék jelképezte a civilizációt, az ismeretlen belső rész pedig a megzabolázandó nyelvi és életmódbeli vadságot. Az autonómia korszakának kezdetén Runeberg, Topelius és Lönnrot hívták föl a figyelmet a belső országrészek értékeire. Ünnepelesebb pillanataikban a finn vidéket Svájc vagy Görögország tájaihoz is hasonlították, amelyeket pedig e szerzők nem is láttak. Különösen a 19. századi, az autonómia korszakában született finnországi svéd irodalmi művekben és a korabeli közéleti vitákban állítottak párhuzamba tájakat és emberi vonásokat. A partvidék változatos, élénk és (nyugatra) nyitott táját az aktív, sőt harcos, de gondolkodásában felszínes és türelmetlen embertípussal, a belső országrészek mozdulatlan, egyhangú és unalmas erdős vidékeit pedig a békés, gyámoltalan, de gondolkodó és megfontolt emberi természettel párosították. A tájat és az éghajlatot az emberi természet építőköveinek tekintették.

A belső-finn tóvidék ma is sűrűn használt nemzeti jelképünk, a finnek önarcképe, szégyen, ám gyönyörű táj, amelyet emberi kéz nem érintett. A Porthan-féle partvidék–belső terület ellentétpár mint a civilizáció és a vadság jelképe más formában folytatódott a finn nyelv alsóbbrendűségéről alkotott elképzelésben.

NYELVI NYOMORÉKBÓL A TÁJ ÁLDOZATA

Néhány éve a finn bulvárlapok kiemelten foglalkoztak egy spanyolországi verekedéssel. Egy üdülőközpont közelében a spanyol rendőrök úgy megverték gumibottal egy finn házaspárt, hogy az egyiküknek csontja is tört. A fölösleges erőszakot azzal indokolták, hogy a finn fiatalokat angoloknak nézték. Ugyanakkor a finn sajtóban a nyugat-európai nyaralóhelyeket terrorizáló angol és svéd fiatalok mellett szerepelt a futballhuliganizmus is, amely csupán az északi országokból hiányzó európai jelenség. Az újságok efféle címekkel képesítették el a finn olvasókat: „A síközpont megelégtelte a svédeket. Az italozó fiatalok gondot okoznak” (*Ilta-Sanomat*, 1990. március 10.); vagy „Az Alpok rémei ismét működésben” (*Ilta-lehti*, 1989. február 23.); vagy „Mi vonzza tengerpartra a briteket? Légy más Európában: igyál, verekedj és dőlj ki!” (*Ilta-lehti*, 1989. augusztus 4.). A hagyományosan civilizáltnak tartott országokból szokatlan hírek érkeztek.

Ez a finn tömegtájékoztatóban tapasztalható jelenség csupán az egyik példája egy sokkal elterjedtebb jelenségnek. A tudományos kutatás és a tömegtájékoztató csak az utóbbi évtizedekben kezdett foglalkozni az európai népek életével. Tájékozottságunk már nemcsak a királyi családokra és a hollywoodi sztárokra terjed ki. Az átlagemberek hétköznapijai, gondjai és örömei a társadalomtörténeti kutatások kitérített témájává váltak. Egyúttal észrevettük, hogy a „kultúrországokban” is van vidék. Ily módon az utóbbi években az európai népekről olyan információkhoz is hozzáférünk, amelyeket összehasonlíthatunk az iszások és duhajkodó „erdei finnekkel”. Ezenkívül a filmek, a televízió és a tömegturizmus is szélesítik ismereteinket. Ebben a helyzetben a régi, konkrét összehasonlítási alapot nélkülöző nemzeti sztereotípiák rogyadozni kezdenek.

Ugyanakkor észlelhető bizonyos folytonosság is az alkoholnak a társadalomban és az emberek életében betöltött szerepéről való gondolkodásban. E folytonosságra talán az a régóta használt szociológia-tankönyv a legjobb példa, amely az alkoholfogyasztást a devians magatartás címszó alatt tárgyalja. Az elítélő hangnem nem pusztán az alkohollal kapcsolatban fordul elő, továbbra is általános vonás a finnek önarcképén.

A kulturális elitnek a nemzeti sztereotípiákhoz való ragaszkodását példákkal lehet a legjobban bizonyítani. Csak Finnországban történhet meg, hogy egy irodalmi vitán egy filozófus azt fejtegeti, hogy a mai ember szorongása Sillanpää *Jámber szegénység* című regényének Toivola-tanyájáról ered, „ahol a szegény ember él beteg felesége, csenevész gyermekei és egyre nagyobb számú élősdű áldozataként”. A formatervező azt állítja, hogy a társadalom és a városi kultúra gyökértelen, mivel nincsenek „kávéházak, amelyek a sajtorta, a tejeskávét, a friss újság, az éles fények és a könnyű csevegés fórumai”. A szociológus azzal magyarázza a befolyásos és kritikus szemléletű fogyasztóvédelmi mozgalom hiányát, hogy nemrégiben kerültünk a szántóföldről és az erdőből a gyárakba és irodákba, a „városias életmód” hiánya akadályozza a „fogyasztói kultúra” kialakulását. A színházigazgató szerint a finnek nem képesek metakommunikációra, mivel az ország „fiatal kommunikációs kultúrája” eltér a nyugat-európai városok társasági hagyományától. E magyarázatokban még él a társadalmon kívül, járhatatlan erdőkben formálódott „erdei finn” képe.

De a nyelv eredetének alacsonyrendűségét immár a finn táj kulturálatlanságával magyarázzák. A finnek tehát rosszabbak, mert a finn táj eltér a „régie, civilizált országokétól”.

Míg a század elején természetes volt a finnek másságát nyelvük fejletlenségével és ala-

csonysorból való, azaz keleti származásával magyarázni, ma a finnek sajátos tulajdonságaira vonatkozó uralkodó elképzelés a történelmi környezetünkhöz kapcsolódó, misztikus gondolatokból táplálkozik. A finn magaskultúra az elmúlt száz év folyamán oly mértékben kifejlődött, hogy a svéd, ill. a svéd nyelvű kulturális étellel való összehasonlítás nem okozhat kisebbségi érzést. A történelmi fejlődés eredményeképpen a finn és svéd nyelvű kultúra közötti ellentét nem játszik többé jelentős szerepet. A finnség mibenlétének tágabb értelmezése vált időszerűvé. A finnek különleges vonásainak felmérésére irányuló leginkább elfogadott vizsgálat a finn társadalom és a nyugat-európai társadalmak utóbbi évtizedekben készült összehasonlítása. Az összehasonlításban – amely nem konkrétan, hanem sztereotípiák, sőt misztikus fogalmak felhasználásával történik – a finn erdei természettel szemben a régi európai városi kultúra áll.

Az erdőlakó vagy erdőirtó finn fogalma hosszú múltra tekint vissza. Fölbukkan Runeberg *Saarijärven Paavo* című versében vagy Aleksis Kivi *Hét testvér* című regényének Impivaara-fejezetében. Ám ezek a leírások kivételes idők lenyomatai, mivel a Kivi által ábrázolt testvérek leginkább Toukola falujában laktak, és a Runeberg-versekben szereplő belső országrész falvaiban és kúriáiban élénk társadalmi élet folyik. Eino Krohn 1939-ben, nemzetközi közönségnek szánt írásában a finn nép lelkületét ábrázolva fölösleges hóbortként írja le az Impivaara-mítoszt. Krohn szerint olyan, fontosabb tényezők mellett, mint például a faj, a vér és a történelmi sors, még egy jelenséggel magyarázható a finn nép természete. Szerinte „az a nép, amely elszigetelve élt hatalmas erdők csendjében, magától értetődően szomorú kedélyű lett és befelé forduló”. A gondolat azonban akkoriban nem volt egészen magától értetődő. A Krohn-féle általános fogalomrendszert fölhasználó jellemzések a finn erdős vidékek népcsoportjairól, azaz a savóiakról és a karjalaiakról, éles ellentétben álltak az erdei finnről alkotott képpel. A keleti népcsoportokat ugyanis nem jellemeztük sem szűkszavúaknak, sem kedélyteleneknek.

Yrjö Niiniluoto, a *Helsingin Sanomat* főszerkesztője 1957-ben *Milyen finnek lenni* című könyvében tárgyalta a finnség kérdését. A korszak más szerzőihez hasonlóan olyan regényalakokat tart alapvetően finn figuráknak, mint Ilmari Kianto *Ryysyranta* című regényének Joosepje és Joel Lehtonen *Putkinotkójának* Juutas Käkriäinenje, akiknek „meghatározó tulajdonsága a lustaság, a végtelen gyámoltalanság, a család életszínvonalán javító cselekvésre való képtelenség”. Niiniluoto szerint Finnország – vagy legalábbis a finn vidék – a regényalakok lelkületén keresztül vadonná változott, ahol az emberek idejük nagy részét téli álomban töltik:

És föl kell tennünk a kérdést: finn bűn-e az őket kínzó mérhetetlen aluszékonyság, amely a járhatatlan vadonokban és általában azokban a vidéki életkörülményekben gyökeredzik, amelyek közepette a hosszú teleken, a kényszerű elszigeteltségben az alvás jelenti az egyetlen időtöltést?

Az imádott nemzeti táj, a kéken hullámzó tó idillje, amely még a negyvenes években is pozitív jelzőket kapott, ismét bárdolatlan, porthani tájjá változott. Egyúttal a finn nyelv lekevert a szégyenpadról. Az író-újságíró Niiniluoto a következő megállapítást tette írása elején:

Kezdetleges körülmények között született nyelvünkben olyan fejlődési elv működött, amelynek következtében a finn kultúrnyelvű csiszolódhatott és bővíthetett, sőt immár finnül is léteznek a kultúra legújabb és legnehezebb fogalmai.

A nyelvhez fűződő viszony a háború után egyértelműen megváltozott. A nyelvi alapon való megkülönböztetés csökkenése megfigyelhető a finnség északi országok közötti megítélésében is. 1950-ben jelent meg Göran Schildt népszerű *Toivematka* (Kedves utazás) című könyve, amely egy Stockholm és Rapallo közötti, 1947-ben lezajlott vitorlás utazást örökít meg. Az út jórészt Franciaország folyóin és csatornáin vezetett. Schildt többször össze-

hasonlíja az északi és a nyugat-európai, különösen a francia mentalitást. A francia műveltség mellett még a svédek is „bizonytalanok, és gyakran viselkednek stílusterőn, külsődleges konvenciókra adnak, és nincsenek tisztában értékeikkel”. Egy francia még horgászás közben is demonstrálja évezredes műveltségét:

A horgászbötkök, horgok, szákok, hálók, összecukható székek és a horgászat művészetéhez nélkülözhetetlen egyéb, kifinomult felszerelés láttán az északi ember óhatatlanul tudatlan barbárnak érzi magát.

Schildt összehasonlításába belefér az útleírás könnyedsége, a háttérben azonban megfigyelhető a nemzeti vonások különbségére utaló gondolat.

Míg mi, északi emberek a tundrát járjuk, az érintetlen természetet keressük vagy sziklaszirtre vágyunk, azaz határtalan és az ember számára ismeretlen tájakra, a franciákat a gazdag, emberkéz alakította kultúrtáj látványa tölti el a legnagyobb örömmel.

A finn vidéket még az ötvenes években is áthatolhatatlan vadonként ábrázoló leírás természetesen nem a valóságos vidékről szól. Idézett mondatában Schildt – talán saját maga számára is észrevétlenül – a misztikus gondolkodásmód ösvényére tévedt, azaz misztikus értelemben beszélt a finnségről. A mítoszok szükségesek a tudatosítás szempontjából, és segítségükkel nagy mennyiségű információt lehet kis helyre sűríteni. Természetesen gondot okoz, hogy nem minden mítosz állja meg a helyét, ám ez a probléma minden tudásra érvényes. A mítoszok gyakran elárulnak valamit eredetünkről, arról, honnan jövünk, ám olyan szinten, ahol efféle adat semmiféle más formában nem lehetne. Ezért a mítoszok ellen nem harcolhatunk a tények ismételtetésével. A mítoszt az tartja életben, hogy használják.

A legenda szerint mi, finnek az erdőből jöttünk. Ez azonban csupán egy mítosz által keltezt elképzelés, és nem a történelmi valóság. A finn társadalmi fejlődésről folytatott történelmi kutatás egészen mást mutat. Történelmük legnagyobb részében a finnek az ország déli részén éltek, főleg a partvidéken található falvakban. A lakosság csekély hányada fogott a szűzföldek feltérésébe. A finnekről keletkezett misztikus elképzelésben a német gondolkodásmódban jelen lévő nemes lelkű, erdőjáró férfiak, sőt az angol Robin Hood-motívum játszottak szerepet. Különleges finn felhangot ad az erdei letelepedés többiekétől eltérő, negatív megítélése. Nemrégiben a *Helsingin Sanomat* című napilap publicistája Niiniluotohoz kapcsolódva így írt a finnek természetéről:

A passzív, csakis befogadó kommunikációt az ország és a társadalom szerkezete határozza meg. A gyéren lakott, mezőgazdasággal foglalkozó Finnországban a mezővárosi kultúra ismeretlen volt. A finn ember leggyakrabban földjei és erdői által körülvéve, szomszédaitól messze lakott. Elvértve alakult ki a Nyugat-Európában ismeretes faluközösség, amelyben a parasztházak sorát templom, fogadó és kézművesek, csizmadia, szabó, kovács, pék műhelyei szakították meg.

A cikkíró által elképzelt, a történelemkönyvek Finnországtól eltérő misztikus erdei Finnország emlékeztet *A hét testvér* egyik lehetséges interpretációjára, amely szerint a Jukola-fiúk impivaarai erdőlakókká válnak.

ARMI ÉS AZ OLIMPIA

Az eddigiekben a finn nyelv társadalomtörténetéből merítve fölvázoltam a századforduló finnség-elképzeléseit és azok alakulását. A nemzetről alkotott kép hasonló változáson ment át a második világháború után, a negyvenes-ötvenes évek fordulóján, amikor a mai nemze-

ti önarcképünk kialakult. Az 1952-es év határkönek mondható a finnségről alkotott kép alakulásában. A finnek nagy öröme ugyanis Armi Kuuselát választották Miss Universummá, éppen a helsinki olimpia előtt. Ismét bebizonyosodott, hogy legalább a finn nők nem mongolok. Az olimpia a sporteredmények szempontjából csalódást okozott, de legalább Helsinkiben tartották. Arminak és az olimpiának köszönhetően a világ észrevette Finnországot és a finneket. Finnországban természetesen éveken keresztül készültek az olimpiára. Mindvégig a külföldi vendégek foglalkoztatták a vendéglátókat. Mit mondanak majd rólunk? Helsinki főpolgármestere, Erik von Frenckell, aki egyúttal az olimpiai előkészületeket is irányította, 1949-ben megállapította:

...vendégeink minden bizonnyal figyelmet szentelnek társadalmi viszonyainknak és mindennapi életünknek, nem csupán közéleti szereplésünknek. Az aranyéremnél és a világsúcsnál fontosabb eredmény, ha a külföldiek azt a véleményt alakítják ki, hogy a finn kultúránk.

Nem a Frenckell főpolgármester vezette hivatalos olimpiai bizottság volt az egyetlen testület, amely készült az olimpiára. A *Finn Nép Tartása* elnevezésű mozgalom az Alko által fenntartott, viselkedést oktató szervezet volt, amely a háborútól megviselt finneket kívánta új életmódra tanítani. A tartásmozgalmon kívül más szervezeteket is foglalkoztatott a finn vidék világ előtti megjelenése. A Földművelési Minisztérium a negyvenes évek végén bizottságot hozott létre abból a célból, hogy a finn vidék képét feljavítsák az olimpiára. A Földművelő Asszonyok központi vezetősége, a Vidéki Önkormányzatok Szövetsége, a Parasztkultúra Alapítvány és az Állampolgári Szervezetek az Absztinenciáért Központi Szövetsége közösen szervezték a takarítást és a házak meszelését. A sport terén országos sportverseny rendezésével folyt a felkészülés. E rendezvényre már számos külföldi csoport is érkezett. A cél az volt, hogy bizonyítsák: Finnország képes az olimpia megrendezésére.

A tartásmozgalom 1948-ban kezdte olimpiai kampányát hároméves olimpiai terv összeállításával. Az első jelentős kampány 1950 áprilisában kezdődött „A barátság hete” néven. Az előző évben készített közvélemény-kutatás szerint a finnek a részegeskedést, az udvariatlanságot és a rendtelenséget tartják a legnagyobb hibáknak. A kampány visszhangja miatt is érdekesnek bizonyult. A barátság hetéről írtak az egyesült államokbeli lapokban, Franciaországban pedig még ugyanabban az évben megrendezték a finnek ihlette helyes viselkedés hetét.

A tartásmozgalom szerint az olimpia rendezését egyenesen a viselkedési szokások alakítására kell fölhasználni.

Az olimpia különösen alkalmas erre, mivel ez áll az egész nemzet érdeklődésének középpontjában, és mivel fiatal és kis népként nagy fontosságot tulajdonítunk annak, hogy mit tartanak rólunk külföldön. Ha magunk miatt nem törekszünk is jobbra, szívesebben megtegyük azt a külső elismerés reményében vagy a kritikától való félelmünkben.

A tartásmozgalom központi vezetésének elnöke, Veikko Loppi 1950 áprilisában beszédében elemezte a helyzetet. Loppi szerint a lakosság városiasodása durvaságot hozott, a régi jó vidéki szokások feledésbe merültek. A finn ember individualista, vadonjáró és erdőirtó, állította Loppi. A társadalmi beilleszkedést kell most megfelelő és barátságos módon elősegíteni.

De mit is gondolnak a külföldiek? E szorongató tudatlanság terhelte a finneket már 1948-ban. Az úgynevezett „viselkedési hétre” kiadott illusztrált füzetben a finneket bőrviseletbe öltöztött és fadorongot lóbáló barlangi lényeknek ábrázolták. A háromévesre tervezett viselkedési kampány programtervezetében könyörtelenül ábrázolták a helyzetet. A korábban külföldön tartott olimpiai játékokhoz vagy hasonló rendezvényekhez képest teljesen más helyzet állt elő, hiszen azokon mindössze néhány tucat finn vett részt. A külföldiek ezúttal akkora mennyiséget kapnak finnségből, hogy talán ki sem bírják:

Az olimpiai játékok alkalmával külföldiek tízezrei kerülnek kapcsolatba finnek százezzeivel. Ily módon egész népünk, jó és rossz tulajdonságainkkal együtt a külvilág színe elé kerül. Népünk megfelelő helytállása vendéglátóként nemzeti szempontból éppen olyan fontos kérdés, mint a játékok rendezési és sporteredményekben megmutatózó sikere.

A valóság az, hogy nemcsak sportoló nép vagyunk, hanem iszákos és verekedő is. Ha e téren nem javítunk szokásainkon, fennáll az a veszély, hogy ittasan elkövetett cselekedeteinkkel a külföldi nézősereg előtt elveszítjük a játékok szervezőmunkájával és sportolóink erőfeszítéseivel már most kivívott „goodwill”-t.

A helsinki olimpia, de különösen a felkészülési időszak több éven át kellemetlen összehasonlításokra kényszerítette a sajtót.

A külföldiek kritikájával leginkább a tartásmozgalomnak az átfogó tavaszi nagytakarítás szükségességéről szóló cikkében fenyegetőztek. A cikk szerzője Leo A. Kaprio, a Finn Önkormányzati Egészségügyi Szövetség titkára, megyei segédorvos volt. Kaprio elismerte, hogy a finn nép általános egészségi állapota kiállja a nemzetközi összehasonlítás próbáját, de föltette a kérdést: milyen benyomást teszünk a nyáron érkező vendégekre? Akkor a „hó nem takarja be a szeméthalmokat, a gondozatlan komposztgödöröket, a bűzlő csatornákat és a takaratlan szemétdombokat”. A szerző annak a véleményének is hangot ad, hogy „külföldi vendégeink saját hazájukban hozzászórtak ahhoz, hogy mindenhol találhatnak tiszta, gondozott, mosdási lehetőséget is nyújtó illemhelyeket”. Kaprio kitér a magánlakások hiányosságaira is: „számos otthonban együtt élnek a tetvekkel és csótányokkal, így vendégeink is az élősdiek támadásának célpontjává válhatnak...” Végezetül felszólítja a finnek: „sokkal szigorúbb követelményeket kell magunk elé állítani e kérdésekben annak érdekében, hogy népünk megfeleljen a vizsgán, és a vendégeiről minden tekintetben gondoskodó házigazdaként szerepeljen.”

A finn városi kultúra „elmaradottsága” sok-sok gondot okozott. A *Második lakoma a toronyban* című könyvben egy „Humanista” álnevet használó író 1954-ben ezt fejtegette: „... nálunk a városi kultúra még nem fejlődött ki, e téren az egész finn társadalom átmeneti korszakát éli. Még ma sem léteznek azok a kulturális és városi hagyományok, különösen nem finn nyelvűek, amelyek az irodalmi ábrázoláshoz szükséges kiindulópontot jelentenek.” A városi kultúra kiskorúságával magyarázta „irodalmi életünk alacsony szintjét” – azt, hogy „mai társadalmunkban nem tarthatjuk kielégítőnek, hogy az irodalom kizárólag a néppel foglalkozik”.

HOSSZÚ IDŐSZAKOK ÉS VÁLTOZÁSOK

A fentiekben kétpólusú modellként ábrázoltam a finn nemzeti önarcképet. Kezdetben a finnséget a svéd kultúra ellenpontjának tartották a nyelvhez kapcsolódó sztereotíp elképzelések segítségével, később a finn erdei természet és az európai városi kultúra hosszú hagyományait állították szembe. Ahogy Lotman és Uszpenszkij az orosz művelődéstörténet kétpólusú modelljéről szóló tanulmányukban megállapítják, az új korszak nem kizárólag a régi értékek elvetését jelenti, a hagyományok összessége nem vész el automatikusan. A változásokkal kapcsolatos tapasztalatok meggyőző volta ellenére a történelem félig tudattalan folyamatosságai, a *hosszú idősorozatok* (longue durée) kényszerítő erejük. A finnek önképének leghosszabban fennálló vonása, hogy még a legkedvezőbb ábrázolásokban is, még Topelius Mattijában is az intellektuális hiányosságokkal illusztrálják a finn vonásokat. Másfelől különlegesen érdekesek az átmeneti idősorozatok, hiszen az eredetileg csekély számú történések fontosnak bizonyulhatnak a cselekvés helyes útra terelésében, ahol aztán hosszú ideig kell menetelni. Az átmeneti pontokon a régi sztereotípiában szereplő misztikus elem is izgalmasan változik.

A finn önkép átmeneti korszakai – a századforduló és a háború utáni időszak – Finnország számára a külső helyzet és a belső erőviszonyok átalakulását jelentették. Nemzeti sztereotípiáinkban a külső és a belső szemlélet szorosan összefüggnek. A meghatározó elit félelmei és szorongásai a „népre” vetültek problematikus tulajdonságok, lelki hiányosságok és kulturális kiskorúság formájában. Lehetséges, hogy a kilencvenes években a misztikus elképzelésekhez visszanyúló és földrajzilag kétpólusú finn önkép alakul ki. Az Európai Unióhoz való csatlakozásról kiírt népszavazás területi megoszlása a szavazás eredményének legtöbbet emlegetett részlete. Ráadásul a csatlakozási kérdések és a közigazgatási intézkedések nyomán a közvélemény elé került a területi elosztás problémája. Képzeltben már többször két részre osztották Finnországot: Euro-Finnországra és Maradék-Finnországra. Az előző köztársaságielnök-választás alkalmával egyes értelmiségiek az ország szellemi tulajdonságait a választási magatartás alapján értékelték, mondván, hogy a választási magatartás új nemzeti önarckép kialakulására enged következtetni. Talán éppen a 18. századi, porthani felosztáshoz térünk vissza, megkülönböztetve egymástól a partvidék művelt és haladó, ill. a belső területek kedélytelen és gyámoltalan lakosságát.

Várady Eszter fordítása